

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ: ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ СФЕР ЛЮДСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ

Гордієнко С.Г.

*доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного,
фінансового та господарського права ФСП НТУУ «КПІ».*

У сучасних умовах захист економіки України та її найбільш перспективних складових – наукового та науково-виробничого комплексів, які є основою ефективного поступального розвитку держави і одним із найвідповідальніших та пріоритетних завдань держави має стратегічне значення.

Для організації адекватного сучасним умовам та ефективного забезпечення охорони та захисту інтелектуального продукту у вказаних сферах доцільним вважається удосконалення та конкретизація понятійно-категоріального апарату. Необхідним вважається також визначення якісних критеріїв класифікації сфер людської творчості.

Визнання керівництвом держави пріоритетності вирішення зазначених вище питань сприяло виокремленню їх у самостійну науково-прикладну проблему для наукової спільноти та практиків, які досліджують такі правовідносини і реалізують їх у житті.

Різні проблеми інтелектуальної власності (ІВ), у тому числі визначення понятійно-категоріального апарату і систематизації її об'єктів, їх правового закріплення та регулювання, побудови схем захисту об'єктів ІВ від їх несанкціонованого використання досліджуються такими авторами як П. Анохін, М. Карабанов, В. Кузнецов, Є. Войшвилло, Е. Ільєнков, А. Хамідов, А. Автономов, В. Карташев, О. Козирєв, І. Бернадська, А. Сергєєв, С. Чернишова, В. Лопатін, О. А. Підпригора, О. О. Підпригора, В. Гойло, О. Святоцький, С. Довгий, В. Дроб'язко, В. Жаров, В. Литвин, В. Зайчук, Р. Шишка та іншими.

У законодавстві України та теоретичних розробках є значна кількість точок зору та міркувань стосовно зазначених питань, але єдиної думки не жаль не існує. Це пояснюється певною невідповідністю між теоретичними узагальненнями авторів і теорією класифікації об'єктів навколишнього світу

(рід, вид, форма та об'єкт інтелектуальної власності) та застосування ними пріоритетів міжнародного та іноземного законодавства, що базується на емпірико-прагматичному, а не на теоретичному рівні знань.

Загальновідомо, що для створення нових знань необхідно володіти інформацією. А логіка пізнання виникнення та існування інформації дозволяє стверджувати, що завжди існує інформація як певна характеристика матерії та енергії, яка в результаті специфічної розумової людської діяльності з її пізнання перетворюється у відповідні відомості, які в результаті діяльності з їх вивчення стають знаннями, котрі у майбутньому можуть стати інтелектуальним продуктом і лише потім інтелектуальною власністю та створити її право, спрямоване на регулювання правовідносин у сфері ІВ.

Цьому має передувати копітка робота з визначення понятійного апарату та системи об'єктів інтелектуальної власності.

Кожне поняття реалізується через термін, кожне теоретичне судження – через вислів. Але не всякий термін заключає в собі «поняття», не усякий вислів реалізує собою теоретичне судження, акт мислення в поняттях.

Отже, процес утворення абстракції взагалі, що співпадає з процесом утворення загального терміна, слова, найменування, являє собою лише передумову процесу виникнення і розвитку поняття.

Автор переконаний, що поняття, як система знання – це сукупність відомих нам як основних, так і похідних ознак, що мисляться у понятті предметів, а також знання про те, у яких конкретних формах існують у дійсності ці предмети, що узагальнюються в понятті.

Розрізнення видів понять здійснюється головним чином за: деякими характеристиками обсягів понять; характером ознак, що складають видову відмінність мислимих предметів у понятті і, точніше кажучи, за характером предикату, що виражає ця видова відмінність; характером предметів, що узагальнюються в понятті.

Існують такі поняття, як одиничні, загальні, універсальні, збірні, емпіричні, теоретичні, порівнянні або непорівнянні, сумісні і несумісні, рівнозначні,

поняття, що знаходяться у відносинах логічного підпорядкування, перехресні, підпорядковані і підлегли, номінальні і реальні визначення, явні і неявні тощо.

До основних операцій з поняттями належать: узагальнення й обмеження понять і розподіл понять. Приватним видом розподілу є класифікація.

Розподіл є правильним, якщо він задовольняє п'яти умовам, що називаються у теорії поняття правилами поділу.

Основні правила визначення понять автором викладені у своїх попередніх роботах, тому на них зосереджувати увагу необхідності не має.

Одним із базових для роботи є визначення поняття «система». Цікаве і обгрунтоване розуміння системності пропонує Карташев В.А., який розглядає та аналізує його з урахуванням чотирьох характерних «новинок» визначення системи П. К. Анохіним.

Таким чином, визначення системи П.К. Анохіна ми сприймаємо як базове, однак вважаємо за необхідне його дещо конкретизувати: система – комплекс вибірково-втягнутих компонентів, у яких взаємовідношення і взаємодія здобувають характеру взаємного сприяння компонентів спрямованих на одержання конкретно-сфокусованого корисного результату.

Саме причини утворення системи — є, на наш погляд, вузловим у всій системній теорії, тому визначення цих причин є головним завданням аналізу поряд із встановленням власних характеристик і властивостей систем.

Власність – це будь-яка матеріальна чи нематеріальна субстанція, яка належить юридичній або фізичній особі.

При визначенні інтелектуальної власності використовують такі категорії та поняття, як розум, винахід, творчість, наукова й науково-технічна діяльність, мислення, розумова діяльність, нові знання, використання нових знань, здатність до мислення, раціонального пізнання, розумова діяльність, раціональне пізнання, духовність, здатність до мислення та розуміння, свідомість, виключні права, юридичний термін, продукт розумової праці, що охороняється законом, пошукова діяльність людини, результатом якої є щось якісно нове, цілеспрямована пошукова діяльність людини, наукове, нове

досягнення, нове технічне вирішення завдання, результат науково-дослідної й (або) дослідно-конструкторської розробки, інтелектуальний продукт тощо.

Викладене дає підстави стверджувати, що інтелектуальна власність – це матеріалізовані або нематеріальні нові знання, які належать юридичній чи фізичній особі.

Поділяючи точку зору В. В. Копейчикова у визначенні терміна «право» як найбільш адаптованого до вимог, що пред'являються до визначень, пропонуємо трактовку права як системи норм, а далі за текстом.

Право власності – система правових норм, що закріплюють, охороняють та регулюють суспільні відносини з належності й використання нематеріальної чи матеріалізованої субстанції (речі) фізичній або юридичній особі.

Право інтелектуальної власності – це система правових норм, що закріплюють, охороняють та регулюють суспільні відносини з належності й використання нематеріальних чи матеріалізованих нових знань, що належать юридичній або фізичній особі.

Інформація – це відомості, отримані людиною в процесі діяльності з пізнання інформації. Це осмислені людиною відомості про навколишній світ і процеси, що відбуваються в ньому. Інформація існує незалежно від пізнання її людиною, і лише пізнана інформація стає відомостями.

Світ насичений інформацією. По суті, кожна зміна, що викликає відповідну реакцію і впливає на інші зміни, продукує інформацію. Однак далеко не вся інформація виступає у вигляді знання, яке можна розглядати як її вищу й особливу форму. Лише інформація, що пройшла низку перетворень і виражена, зафіксована та функціонує в особливих символічних знакових системах, може розглядатися як знання.

Отже, знання – це перевірений практичною діяльністю людини результат пізнання відомостей про навколишній світ.

Застосовуючи системний метод, пропонуємо у найбільш загальному вигляді визначитися у підставах класифікації інформації.

.	За видом доступності: відкрита інформація; конфіденційна: інформація з обмеженим доступом; таємна (для службового
---	---

	користування, таємна, цілком таємна, особливої важливості)
.	За правом власності: власність особи; недержавна власність; державна власність
.	За типом прав на інформацію: майнові права; немайнові права; виключні права
.	За сферами обертання: політична; економічна; соціальна; воєнна; екологічна; науково-технологічна; інформаційна та інші сфери; промисловість; сільське господарство; духовна сфера; наукова сфера; науково-виробнича сфера; нетрадиційна сфера
.	За типом нормативно-правового регулювання: Конституційне; Законодавче; нормативне (Президент, Верховна Рада, Кабінет міністрів, Міністерства та відомства
.	За видами законодавства, котрим регулюється: Адміністративне законодавство; Цивільне законодавство; Кримінальне законодавство

Звичайно, якщо ґрунтовно проаналізувати запропоновані підстави класифікації інформації ми дійдемо висновку, що класифікація та захист інформації на нормативно-правовому рівні в Україні є досить недосконалими. Підставами для цього є наявність у Декларації про суверенітет та 16 законодавчих актах різного роду 36 різновидів «таємниць».

.	Інформація про особисте та сімейне життя громадян: персональні дані, таємниця сповіді, листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (режим охорони та обмежень визначається суто законодавством і стосується будь-якої людини, незалежно від громадського, політичного чи економічного статусу)
.	Державна власність (створена за її кошти) Інформація з обмеженим доступом – «конфіденційна» інформація Державна таємниця – режим охорони регламентується тільки Законом «Про державну таємницю», склад і цінність інформації визначається «Зводом відомостей, що становлять державну

	<p>таємницю», не для друку</p> <p>Комерційна таємниця - таємниця, що має реальну вартість - банківська таємниця, адвокатська, страхування, ділова таємниця, виробнича таємниця, ноу-хау, інформація в автоматизованих системах, нерозкрита інформація;</p> <p>професійна таємниця – службова: лікарська, адвокатська, страхування;</p> <p>- режим охорони визначається власником згідно законодавства</p>
	<p>Недержавна власність (передана державою у недержавну власність, створена за кошти власника, роботодавця)</p> <p>Державна таємниця – режим охорони регламентується тільки Законом «Про таємницю», склад і цінність інформації визначається «Зводом відомостей, що становлять державну таємницю», не для друку</p> <p>Комерційна таємниця - таємниця, що має реальну вартість - банківська таємниця, адвокатська, страхування, ділова таємниця, виробнича таємниця, ноу-хау, інформація в автоматизованих системах, нерозкрита інформація;</p> <p>професійна таємниця – службова: лікарська, адвокатська, страхування;</p> <p>- режим охорони визначається власником згідно законодавства</p>

Найбільш раціональною системою, що відображає сутність і зміст діяльності, може бути система таких структурних елементів: мета і завдання, об'єкт, предмет, суб'єкт, види, форми, методи, сили, засоби, процес фізичної діяльності та результат.

Важливим також вважаємо визначити співвідношення понять охорона, захист та оборона, які надто часто зустрічаються у назві нормативно-правових актів.

Зрозуміло, що їх складові елементи знаходяться у взаємовідносинах і взаємодії.

Так, у першому випадку коли відбувається «звичайна» охорона об'єкта з

інформаційними ресурсами – все йде в штатному режимі. У другому випадку, коли загроза стає реально-усвідомленою охороною, остання приймає заходи для усунення даної загрози шляхом застосування попереджувальних заходів. У третьому випадку, коли загроза стала абсолютно реальною і «видимою», настає остання стадія охорони інформації – фізична оборона об'єкта захисту.

Тобто, при захисті, базовим є недопущення, відвернення несанкціонованого отримання, зміни, спроби зміни якісного стану інформації через застосування певної системи заходів, які достатньо просто структуруються в понятті режим.

Режим – сукупність правил, заходів, норм для досягнення визначеної мети діяльності.

Як нами вже зазначалося, одним з універсальних термінів для визначення стану речей є поняття «забезпечення», котре на превеликий жаль лише фіксує лише певний стан без визначення його повних якісних характеристик.

Забезпечувати – значить надавати все необхідне, огородити від збитків, небезпеки. Тобто, діяльність із забезпечення – це діяльність із надання всього необхідного для виконання іншої діяльності.

Важливим також для нас є визначення поняття антирозвідувальної діяльності, яка визначається як - спеціальний вид діяльності, підпорядкований вирішенню завдань забезпечення безпеки, і спрямований на адекватну протидію реальним та потенційним загрозам безпеці, що виникають внаслідок розвідувально-інформаційної діяльності спеціальних органів іноземних держав (розвідки, контррозвідки), недержавних розвідувальних і контррозвідувальних структур, організацій та окремих осіб у формах агентурної, легальної і технічної розвідки на території України і за її межами.

Антирозвідувальна діяльність із захисту інтелектуальної власності службами безпеки – система заходів контррозвідки спрямованих на попередження, виявлення та припинення протиправної (розвідувально-інформаційної) діяльності спеціальних органів та організацій, що мають за мету несанкціоноване отримання, зміну, намагання змінити якісний стан матеріалізованих, чи нематеріальних нових знань, які належать юридичній, чи

фізичній особі і мають реальні ознаки таємності та «ноу-хау» (навіть у перспективі).

Під інформаційним простором України нами пропонується розуміти сукупність національних інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури, що дозволяють на основі єдиних принципів і загальних правил забезпечувати інформаційну взаємодію громадян, суспільства і держави з їх рівним правом доступу до відкритих інформаційних ресурсів та максимально повним задоволенням інформаційних потреб суб'єктів держави на всій її території з додержанням балансу інтересів на входження в світовий інформаційний простір та забезпечення інформаційної безпеки відповідно до Конституції і законодавства України та міжнародних правових норм.

Наступним важливим системоутворювальним поняттям в сфері інформаційного співробітництва є «інформаційна безпека», яка є складовою національної безпеки держави.

Враховуючи викладене вище, доцільно законодавчо визначити інформаційну безпеку як систему превентивних заходів з надання гарантій захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства від негативних інформаційних впливів тощо, а також спроможність держави нейтралізувати чи послабити дію внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз.

Особливої уваги потребує правовий режим інформації з обмеженим доступом, що не становить державної таємниці.

Аналіз класифікації сфер творчості людини, на думку автора є недосконалим, а це свідчить про недосконалість систематизації ІВ і її правового регулювання та дає підстави припустити, що і в законодавстві проблема класифікації об'єктів інтелектуальної власності та їх правового регулювання тощо за сферами діяльності держави є актуальною.

Погляд автора стосовно недосконалості законодавства України про інтелектуальну власність підтверджується Підпригорою О.А. та Підпригорою О.О., яку вони вбачають у суперечностях між Законами України «Про власність», «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на

сорти рослин», «Про племінне тваринництво», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» тощо.

Найбільш детально класифікація об'єктів ІВ та їх правовий статус визначається Цивільним кодексом України та «профільними» законами України. Однак їх порівняння викликає питання щодо їх узгодженості між собою.

Для регулювання питань ІВ також існує ще низка досить специфічних законів.

З огляду на визначення понять: рід, вид, форма, об'єкт, об'єкт права, інститут правовий, обсяг та зміст тощо та загальну методологію пізнання, місце у її структурі системного методу, керуючись загальнонауковими правилами утворення понять та категорій, ми пропонуємо власну систему класифікації інтелектуальної власності. На її основі зможемо у подальшому визначити систему її правового регулювання.

Відповідно до схеми отримання інтелектуального продукту: середовище, що оточує людину наповнене інформацією, котра опрацьовується людиною наділеною розумом (інтелектом). Сприйняття конкретної інформації людиною перетворює її у відомості (пізнана інформація). Творче осмислення відомостей приводить до народження нового знання, інформації – нова інформація чи нове знання має народжуватися у духовній сфері, науковій, науково-виробничій (технічній) і або нетрадиційній. До цього слід додати, що духовні надбання можуть бути класифіковані як загальнолюдські, так і дитячої творчості зокрема; наукові узагальнення можуть здійснюватися як суто теоретичного характеру, так і прикладного; технічні досягнення можуть мати загальнолюдський, загальнодержавний тощо рівні.

Отже, інтелектуальна творчість як родове явище, а не як визначення, поділяється на такі види:

- духовна творчість (мистецтво);
- наукова творчість (загальнонаукові розробки, наукові розробки прикладного характеру на рівні науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт - НДДКР);

- науково-виробнича творчість (пов'язана з промисловістю, сільським господарством, іншими виробничими сферами людської діяльності на рівні налагодження випуску експериментальних партій наукоємної продукції);

- нетрадиційна сфера творчості (суміжні права, засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів або послуг, захист проти несумлінної конкуренції тощо).

Виходячи з того, що будь-яке надбання людства, у тому числі і віднесене до творчого, має свого конкретного автора – суб'єкта творчого результату, породжує право автора на цей результат, тому завжди існує авторське право в усіх проявах (родах, видах, формах тощо) творчості, з якої виникає право володіння творчим доробком, його виконанням, чи втіленням та використанням. Кожен вид інтелектуальної власності, до речі як і форма, виражаються її змістом і поділяються на конкретні об'єкти права інтелектуальної власності, створюють правовий інститут.

Право автора в духовній, науковій, технічній та нетрадиційній творчості виступає як родо-, видо- та формоутворююче. Кожен рід та вид має свою форму, яка має певний зміст що має відповідний обсяг. Під об'єктами права власності розуміємо конкретні форми класифікації ІВ, які можуть класифікуватися у конкретні правові інститути.

Таким чином, право автора – авторське право, так як і інші права (суміжні) є родовим (основою основ) для усіх видів та форм інтелектуальної творчості, що породжує інтелектуальну власність, яка виступає як родове поняття, котре є похідним від іншого, але більш загального родового поняття - власності.

Керуючись положеннями статей 2 та 3 Закону України «Про власність» за формою належності доцільно ділити інтелектуальну власність на приватну та державну, адже колективна власність може бути як приватною так і державною. Відповідно до цього види інтелектуальної творчості, а отже і власності існують у певних формах, основу яких складають конкретні об'єкти інтелектуальної власності.

На думку автора, види ІВ (духовна, наукова, науково-виробнича, нетрадиційна) поділяються за формою на приватну та державну, які можуть

народжуватися у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах діяльності держави.

Як альтернативну можна розглядати видову класифікацію ІВ за сукупністю галузей і сфер економіки країни, взаємопов'язаних суспільним розподілом праці, що включає галузі матеріального виробництва і невиробничої сфери: промисловість, сільське господарство тощо. У подальшому виникне потреба визначитися з галузями промисловості (електроенергетика, паливна галузь, машинобудування, хімічна, нафтохімічна, легка промисловість тощо) сільського господарства тощо. Однак вказаний шлях вважаємо безперспективним.

Таким чином, запропонований понятійно-категоріальний апарат є більш конкретним та виваженим за змістом, ніж існуючий, тому що він базується на філософських та загальнонаукових положеннях та розробках з його розуміння та визначення.

А припущення, що наукова творчість, якою займається певний суб'єкт наукової діяльності і виробляє конкретний інтелектуальний продукт, має власника у царині науки, потім трансформується у наукову ІВ у економічній галузі, яка включає конкретні об'єкти інтелектуальної власності і може перетворитися у право інтелектуальної власності є виваженим.

Оперування у роботі такими критеріями класифікації права інтелектуальної власності, як право авторства, виключне право, майнові права, право володіння, користування чи розпорядження певною інтелектуальною власністю, особисті немайнові права, права виконавців, виробників ІВ та їх правонаступників автором вважається обґрунтованим.